

Az egyház megerősödése és működése az Árpád-házi királyok idején

Az ország helyzete István halálát követően

Miután Imre herceg 1031-ben vadászbaleset következtében meghalt, Istvánnak gondoskodnia kellett az utód kijelöléséről. Az örökösödési rend szerint Géza fejedelem testvérének Mihálynak a fia, Vazul tartott igényt a trónra. Az ő személye azonban nem garantálta, hogy az országot a kereszténység útján fogják tovább kormányozni. Ezért István nővérének és a velencei dózsának a fiát, Orseoló Pétert jelölte ki utódként. Vazul nem nyugodott bele személyének mellőzésébe, ezért merényletet szervezett a király ellen, ami azonban kudarcra végződött. István a lázadó Vazult megvakította, gyermekei András és Béla a későbbi magyar királyok, valamint Levente az országból menekülni kényszerültek.

István 1038. augusztus 15-én bekövetkezett halála után nehéz évek következtek az országra. A trón az ezt követő 40 év alatt nyolcszor cserélt gazdát. A kijelölt utódnak, Péternek az uralkodása trónviszályok küzdelmét hozta magával. A központi hatalom meggyengülése lehetőséget adott a pogányság híveinek a fellépésére. 1046-ban a békési Vata vezetésével a pogányság, illetve a régi rend visszaállítása érdekében lázadás tört ki. A Péterrel szemben állók időközben haza hívták Vazul fiát, Andrást, akinek azonban szüksége volt Vata seregeire is a királlyal szemben, így egy időre kénytelen volt elfogadni a pogány hívek keresztény körökben végzett dűlásait. A pogányság követői lázadásának esett áldozatul Csanád püspöke a később szentté avatott Gellért is. A püspök András elé igyekezett, amikor Vata fegyveresei megállították és a később róla elnevezett hegyről egy kétkerekű kordén letaszították és dárdával halálra szúrták. Vata fia 1061-ben vezetett újabb pogány lázadást - akkor már Vazul másik fia Béla volt a király. Azonban ez a lázadás is gyorsan kudarcba fulladt.

Miután András elűzte a trónról Orseoló Pétert a német császár III. Henrik igyekezett pártfogoltját újra a magyar trónra segíteni. Ezért két alkalommal is megtámadta az országot, 1051-ben és 1052-ben, de mindkét alkalommal kudarcra végződött a német betörési kísérlet. Első alkalommal a vértesi csatában a németek eldobálták mellvértjeiket. Innen kapta a Vértess hegység a nevét. 1052-ben pedig Zotmund bűvár léket fűrt az ellenség hajóin.

Az egyház helyzete Európában a XI. században

A zilált belpolitikai viszonyok fellazították az egyház belső rendjét és fegyelmét. A papok életmódja erőteljesen kifogásolható volt. Ez azonban nemcsak magyar jelenség volt. Európában szerzetesi reformmozgalom bontakozott ki az egyház megújítása céljából. VII. Gergely (1073-1085) pápa volt az, akinek sikerült a pápaságot megerősítenie, ő már világhatalmi törekvéseket is megfogalmazott a Dictatus Papae dekrétumában. A dekrétum szerint a pápának jogában áll császárokat letenni. Kijelenti továbbá, hogy a római egyház még sohasem tévedett és nem is fog. A gregoriánus reform keretében került elfogadásra a világi hatalmak azon jogának a megvonása, mely az egyházi javadalmak (püspöki, apáti tisztségek) betöltésére vonatkozott. A pápa szigorú intézkedéseket vezetett be az egyházi hivatalok

árusítása (szimónia) ellen, és megtiltotta a papok házasságát, így bevezette a papi nőtlenséget (cölibátus).

I. László király uralkodása (1077-1095)

I. László 1077-ben került Magyarország trónjára. Uralkodását megelőzően tovább folytatódtek a trónöröklési küzdelmek. I. András fia Salamon állt szemben I. Béla fiaival, Gézával és Lászlóval. Miután Salamont elűzték a trónról, előbb Géza, majd László került a magyar királyi trónra. Salamon azonban továbbra is igényt tartott az uralkodói pozícióra.

László uralmának megerősítéséhez ideológiai támaszt keresett. Ezt az egyházban találta meg. Szüksége volt azonban az egyház megerősítésére. Az egyház és ez által a központi hatalom megerősítését szolgálták a László által kezdeményezett szentté avatások. 1083-ban került sor István király, fia Imre herceg továbbá Gellért csanádi püspök, valamint két remete Zoerard András és Benedek szentté avatására. István király felemeltetése pontosan 1083. augusztus 20. napján történt meg. László az uralkodását a szakrális legitimáció eszközével igyekezett tehát megerősíteni. „A magyar király felismerte a dinasztikus szentkultusz törvényesítő erejét [...] A szentté avatások növelték az Árpádok nemzetközi tekintélyét is, és kifejezték, hogy Magyarország nem tért le a keresztény Szent István-i útról.”¹ Gellért szentté avatásával László kifejezésre jutatta azt is, hogy elkötelezett a kereszténység védelme, és a pogányság teljes felszámolása mellett.

László egyházi vonatkozású törvényei

Lászlónak uralkodása kezdetén tehát Salamonnal szemben kellett trónját megerősítenie. IV. Henrik német-római császár viszont Salamont támogatta. László a császárral szemben álló Rudolf német ellenkirályhoz csatlakozott, szövetségük megpecsételéseként feleségül vette lányát Adelhaidot is. Ez a szövetség a császár és a pápa közötti ellentét, illetve az invesztitúra harc következtében VII. Gergely pápa táborához kötötte Lászlót. Salamon halálát követően a király igyekezett uralmának támaszául szolgáló egyházat is megerősíteni, a meghozott intézkedések azonban nem voltak olyan radikálisak, mint a gregoriánus reform döntései, mivel László meg kívánta őrizni befolyását az egyházi ügyek irányításában, a reformpápaság elveivel szemben.

Az 1092-es szabolcsi zsinaton is László maga elnökölt. Ezen zsinaton pedig kifejezetten egyházi tárgyú kérdések kerültek megvitatásra. A zsinat döntéseit tartalmazza László I. törvénykönyve.

A zsinat határozatai az egyházi viszonyok rendezésére törekedtek, mivel az egyetemes egyház válságjelenségei Magyarországon is jelentkeztek. Egyre inkább jellemzővé válik a világi szokások átvétele. „Divatba jött a papok, főpapok nősülése, az egyházi vagyon családi vagyonná tétele. A főpapok, a kanonokok világiasan öltözködtek. Az alsópapság tanulatlan

¹ Homonnai Sarolta: *Csillag közül támadt új csillag. Szent László*, Rubicon 1998/9-10. 22.o.

volt, többen közülük letértek az erkölcsös útról: részegeskedtek, mulattak, ágyast tartottak. Egyházi kötelezettségeiket, a szentbeszédet, a Szentírás magyarázatát elmulasztották.”²

- VII. Gergely pápa teljes papi nőtlenséget hirdetett meg. László ezzel szemben csak az áldozó és a szerpapok házasságára vonatkozóan hoz rendelkezéseket. Az ő tekintetükben is csak a második házasság lesz megtiltva.
- Elrendelték a zsinaton az apátoknak a megyés püspökök alá tartozását, míg ezzel szemben a pápa közvetlenül római fennhatóság alá akarta őket helyezni.
- Rendelkeztek a pogány lázadások következtében elpusztult, illetve egyébként elhanyagolt templomok helyreállításáról, újjáépítéséről.
- Több rendelkezés is szabályozza a vasárnapi és egyéb ünnepnapra járást. Ekkortól fogva kerül törvényben szabályozásra ugyanis István király ünnepe, és továbbá több mint 20 ünnep is törvényi szabályozást nyer. Komoly büntetéssel kellett szembenézni annak, aki a vasárnapra és ünnepnapra vonatkozó rendelkezéseket megszegte.
- Verésekkel kellett megjavítani azt, aki vasárnap, vagy nagyobb ünnepeken nem ment el a templomba. Ezekben a napokban tiltották a vadászatot is, a tilalmat megszegő elveszítette a lovát és a kutyáját, a lovat azonban ökörrrel meg lehetett váltani. A távol levő falvak lakói mindegyikének azonban nem kellett megjelenni a templomban, egy képviselőt kellett küldeniük maguk helyett, akinek botra támaszkodva kellett megjelenni, és három kenyert és egy gyertyát kellett ajándékba vinni.
- Aki halottját nem a templom mellé temette, annak tizenkét napig vezekelnie kellett kenyéren és vízen. Ezek a törvényi rendelkezések nyilvánvalóan nem annyira a személyes hit elmélyítését, mint inkább a feudális rend megszilárdítását szolgálták.
- Továbbá megerősítésre került újból a tizedfizetés kötelezettsége is.

László további törvényeivel kapcsolatosan elmondható, hogy azok jelentős része a tulajdon elleni büntetésekről szól. Szigorú büntetéseket helyez kilátásba a tolvajokkal szemben: orrvágás, megvakítás, és akasztás is előfordul a törvenycikkelyekben. A büntetések súlyossága jelzi a tolvajlás, lopás általánosan elszaporodott voltát. A belháborúk következtében feszültté váló társadalmi helyzetben elterjedté vált vagyon elleni bűncselekményeket László igyekezett visszaszorítani. Ezzel áll összefüggésben *asylum jog* szabályozása is.

- A tolvajok gyakran éltek az egyházi *asylum*-mal, vagyis az egyház által nyújtott menedékjoggal. Az egyház maga is elősegítette a templomokba menekülést, mivel aki a menedékjogra igényt tartott, az az egyház szolgája lett élete végéig. Ez pedig végső soron az egyházi vagyon gyarapodását szolgálta. László III. törvénykönyvében ezért elrendelte, ha az egyházba menekült tolvaj, szabad, szolga magát ártatlannak vallja, akkor meg kell őt vizsgálni istenítélettel. Ha ez alapján bűnösnek találják, akkor úgy kell őt tekinteni, mint aki nem menekült a templomba, amennyiben pedig beismeri

² Gergely Jenő-Kardos József-Rottler Ferenc: *Az egyházak Magyarországon Szent Istvántól napjainkig*, Korona Kiadó, Budapest, 1997 14.o.

bűnösségét, akkor István törvénye szerint kell megítélni. Ezzel László gyakorlatilag megszüntette az egyháznak az asylumból származó hasznát.

- László törvényeiben megerősítette, hogy egyházi személyek fölött csak egyházi bíróság ítélezhetett. A törvény rendelkezése szerint a bíró bárkit megidézhetett, kivéve a papokat, egyháziakat és az ispánokat. Ezt a mentességet nevezték *privilegium fori*-nak az egyházi személyek világi bíróságtól való mentességének.

László egyházszerkezeti intézkedései

László király egyházszerkezeti intézkedéseivel is az egyház megerősítését kívánta elérni.

- A bihari püspökség központját áthelyezte Váradra. Élére a későbbi utódját Könyves Kálmán herceget helyezte.
- Uralkodása alatt került sor az eredetileg görög szertartású bácsi püspökség és a kalocsai latin érsekség egyesítésére. Ezzel hozzájárult a latin kereszténység dél felé irányuló terjeszkedéséhez.
- Egy új püspökség a zágrábi püspökség létrehozása is László király nevéhez fűződik.
- Előkészítette a nyitrai püspökség megszervezését is, de annak befejezése már Könyves Kálmánra maradt. 1111-1113 körül történik meg a püspökség megalapítása.

Könyves Kálmán uralkodása (1095-1116)

László még életében utódjaként I. Géza gyermekét Álmos herceget jelölte ki, mivel nem volt fiúgyermek. Ennek ellenére Álmos bátyja, Könyves Kálmán került a magyar trónra. Mivel Álmos ebbe a helyzetbe nem kívánt belenyugodni, törekedett a korona megszerzésére. Kálmán ezért Álmost fiával együtt megvakította. Álmos fia lesz majd a későbbi magyar király II. (Vak) Béla.

Kálmán uralkodása során tovább folytatta a László által elkezdett egyházi reformokat. Kálmántól két törvénykönyv maradt az utókorra. Mind a két törvénykönyv számos egyházi rendelkezést tartalmaz.

- László törvényeit követően ismételtelen rendelkezni kellett a papi nőtlenségről. Az áldozó papok első feleségeiket megtarthatták, de azok az áldozó és szerpapok, akik nőtlen állapotban nyerték el tisztségüket már nem nőülhettek meg. A másodszor nőülő papok egyházi tisztségüket elveszítették.
- Az egyház belső fegyelmeinek illetve tekintélyének a megerősítését szolgálta a papi ruházatról való rendelkezés. Eszerint az egyházi személyek világi ruhát nem használhattak.
- Törvényben került szabályozásra az is, hogy tanulatlan papokat nem volt szabad felszentelni, akik már fel voltak szentelve tanulásra kötelezték, aki ezt nem vállalta azt megfosztották tisztségétől.
- A részegeskedő papokat, illetve azokat, akik másokat részegeskedésre kényszerítettek meg kellett fosztani papi hivatásuktól.

- Kálmán is megerősítette az István óta létező egyházi kiváltságot a bíraskodási ügyekben. A törvény értelmében világi bíró egyházi személyre a pecsétjét nem küldhette.
- Kálmán megerősítette István királynak az egyház részére rendelt adományait.
- Az itthoni papság védelmét szolgálta a külföldről érkező idegen papokra vonatkozó szabályozás. A törvény értelmében a külföldi egyházi személyeknek törvényes tanúkat kellett állítaniuk, vagy ajánló levelet kellett magukkal hozniuk.

Az egyház helyzete Európában a XII-XIII. század fordulóján

A megerősödött egyház egyre inkább a világi hatalmak fölé kerekedik. Magyarországon II. András király idejében az egyház már elegendő hatalommal bír ahhoz, hogy érdekeinek megfelelő döntés meghozatalára kényszerítse a királyt. A XIII. századra a pápaság eléri hatalmának csúcsát. III. Ince (1198-1216) pápa gyakorlatilag egyetemes politikai hatalommal bírt, számos európai ország belügyeibe avatkozott be. II. Andrást még hercegeként kiközösítéssel fenyegette meg, amennyiben nem vezet a Szentföldre keresztes hadjáratot. Az egyházi átokkal kiközösített nem részesülhetett a szentségek kiszolgáltatásában, nem keresztelték meg a gyermekeiket, nem köthetett házasságot, halálakor szentelés nélkül árokban hantolták el. A pápaság ereje mutatkozott meg abban is, ahogyan Európa uralkodóit és népeit is mozgósítani tudta a Szentföld visszahódítására. A negyedik keresztes hadjárat (1202-1204) III. Ince nevéhez fűződik. E hadjárat azonban el sem jutott a Szentföldre. Célpontja a Bizánci császárság volt. Konstantinápoly meghódítása egyben a kereszténység 1054 óta fennálló szakadását is megszüntette - legalábbis átmenetileg -, létrehozva a Latin Császárságot (1204-1261). E hadjáratban keresztény harcolt keresztény ellen.

II. András uralkodásának egyházi vonatkozásai és a beregi egyezmény

II. András király (1205-1235) 1205-ben került a trónra. Uralkodása első szakaszában folytatta tovább az apja III. Béla által megkezdett birtokadományozást. Egész megyéket adományozott még herceg korában, amikor a bátyja I. Imre (1196-1204) volt a király. Kettejük viszálya idején így próbáltak minél nagyobb táborot szerezni maguk javára. A birtokadományozások csökkentették a király hatalmát és jövedelmét is. András a kieső bevételeket pénzjövödelmekkel kívánta pótolni. A pénzjövödelmeket biztosító gazdasági kamarák, hivatalok élére zsidó és izmaelita tisztviselőket állított. Ennek bizonyossága, hogy az 1222-es Aranybullában kimondásra kerül, hogy pénzváltó, valamint sókamarák élére csak a hazai nemeseket lehet állítani, izmaelitákat és zsidókat nem.

Az Aranybullában a király a fentiekén túl kénytelen volt a politikája miatt sérelmet szenvedettek nyomásának eleget téve törvénybe iktatni, hogy egész megyét, vagy akárminémű méltóságot örök birtokul nem fog adományozni. Ugyanakkor az Aranybulla egyes intézkedései az egyházat hátrányosan érintették. Az Aranybulla szerint só csak a régi királyi só raktárakban és a végeken lehet tárolni. Ez súlyosan sértette az egyháznak a só kereskedelemben betöltött szerepét. Továbbá lehetővé vált a tized terményben történő megfizetése pénz helyett. Az Aranybulla ún. „ellenállási záradéka” szerint a püspökök és a

főurak ellenállhatnak, ellentmondhatnak a királynak anélkül, hogy ez hűtlenségnek minősülne. Az egyház hatalmának a csökkenéseként értelmezte, hogy az ellenállási jog megadásra került a nemesek számára is.

1224-ben III. Honorius pápa is fellép a királyi birtokok eladományozása ellen. „A pápa felszólította Andrást az országa sérelmére és a királyi tiszte kárára tett „bizonyos elidegenítések” visszavonására. A pápa okfejtése szerint e birtokadományok eleve érvénytelenek, mert koronázásakor az uralkodó arra esküdött meg, hogy az ország jogait és a korona tiszteletét megőrzi. A pápa, a központi hatalom birtokállományának legalább a maradékát védve, a koronától függő és ezért a király által eladományozhatatlan „koronajavak” fogalmát is bevitte a magyar közgondolkodásba. Ezzel elindította az uralkodó király személyétől elváló és a Szent Koronához kapcsolódó államfogalom, a 20. századig élő és ható Szent Korona-eszme kialakulását.”³

Egyházi nyomásra András 1231-ben újabb Aranybulla kiadására kényszerült. Ebben az egyház érdekeit szem előtt tartó intézkedések is megfogalmazásra kerültek.

- A megyei ispánok ettől kezdve nem ítélezhetnek az egyházi falvak felett.
- A nádor bírói hatalma ezentúl már nem terjed ki az egyházi személyekre, továbbá házassági ügyekre.
- Ismét kimondásra kerül, hogy zsidókat és szaracénokat nem lehet megbízni pénzverde, sókamara és más állami hivatal vezetésével.
- Az új Aranybulla rendelkezései között pedig már nem szerepelt, hogy a tized terményben is megfizethető.
- Az Aranybulla végén pedig megfogalmazásra került, hogy az esztergomi érsek előzetes intést követően a törvényt be nem tartó királyt kiközösítés büntetésével fenyítse meg.

A király azonban vonakodott az új rendelkezéseket végrehajtani. Ezért Róbert esztergomi érsek 1232. február 29-én interdiktumot hirdetett ki az országban. Azaz megtiltotta az egyházi szentségek kiszolgáltatását, bezáratta a templomokat. A helyzet rendezése érdekében IX. Gergely pápa Magyarországra küldte legátusát Pecorari Jakab bíborost, akinek sikerült elérni, hogy a király és az egyház között létrejöjjön egy megállapodás, mely a beregi egyezmény néven vált ismertté. Az egyezmény megkötésére 1233. augusztus 20. napján került sor.

A beregi egyezmény

- egyházi személyek ügyében, kivéve a birtokpereket, valamint a házassági ügyekben csak egyházi bíróságok járhattak el;
- az egyházi személyek teljes adómentességet kaptak;
- újból megerősítésre került, hogy a király zsidókat és szaracénokat nem állít a pénzverés, a só-, az adóügyek és más közhivatalok élére;

³ Bertényi Iván – Gyapai Gábor: *Magyarország rövid története*, Maecenas Kiadó, 1993, 85.o.

- a zsidóknak és szaracénoknak jelek viselésével kellett magukat megkülönböztetni a keresztényektől;
- a zsidók és szaracénok keresztény szolgákat nem vásárolhattak;
- megtiltották a zsidóknak és a szaracénoknak a keresztényekkel való együttlakást;
- részletesen szabályozták az egyháznak a só kereskedelemben betöltött szerepét. Ezek szerint az egyház a sót szabadon szállíthatta el saját raktáraiba. Az év előre meghatározott két időszakában pedig a sótiszték megvásárolhatták a sót az egyháztól, az egyezményben részletezett áron. Amennyiben a sótiszték nem vásároltak, akkor az egyház maga használhatta fel a sót, vagy másnak eladhatta. A korábbi rendelkezések miatt elmaradt sójövedelmek pótlására pedig a király vállalta, hogy öt év alatt tízezer márkát fizet meg az egyháznak kárpótlásul.

A kényszerből elfogadott egyezmény rendelkezései azonban csak papíron léteztek. Emiatt 1234-ben ezúttal a boszniai püspök újra interdiktum alá vetette az országot. A király lányának, Erzsébetnek a szentté avatási eljárása azonban éppen ekkor folyt Németországban, s erre való tekintettel a pápa feloldotta az egyházi büntetést.

Egyházi társadalom (ordo ecclesiasticus)

Az egyházi elit

Az egyház megerősödése maga után vonta az egyházi személyek rétegződését, kialakítva az egyházi társadalom szerkezetét. Az egyház legfelső rétegéhez sorolhatjuk az *érsekeket* (esztergomi, kalocsai), a *püspököket*, továbbá a káptalanok élén álló *prépostokat*, valamint a monasztikus szerzetesrendek vezetőit, az *apátokat*. A királyi, valamint földesúri adományozások révén egy-egy egyházi javadalomhoz jelentős nagyságú birtokállomány is tartozott. Az egyházi főméltóságok betöltői, tehát egyben nagybirtokosok is lettek. Az egyháziak vagyonát gyarapította a birtokból származó bevételeken túl a tized megfizetéséből származó jövedelem is.

„A módos egyháztartományok közé tartozó pécsi püspökség a 15. század végén Baranya, Somogy és Tolna megyékben összesen 4579 jobbágyportával rendelkezett. Az esztergomi érsek ugyanebben az időben 14 mezőváros és 98 falu földesura volt: az ő jobbágyainak számát *Fügedi Erik* mintegy 18 ezerre becsülte. [...] Egy 1525-ben írt velencei követjelentés szerint az esztergomi érsek 35 ezer aranyforintnyi éves jövedelemmel rendelkezett, a kalocsai érsek 20-22 ezerrel, az egri püspök szintén körülbelül 22 ezerrel, míg a váci és a nyitrai 4 ezer, a csanádi püspök pedig már csak 3 ezer forint éves jövedelemmel gazdálkodhatott. Persze a háromezer forint is hatalmas összegnek számított, hiszen az átlagos kanonoki jövedelem – amely köznemesinek megfelelő életszínvonalat biztosított – körülbelül 60 forintnyi volt.”⁴

Az egyházi középréteg

„[...] Az egyházi központokban több pap teljesített szolgálatot. Ezek a papok közösségi életükre nézve szabályzatot, latinul *canont* alkottak. Innen kapták a *kanonok* elnevezést. Ez a szabályzat hasonló volt a szerzetesi közösségek reguláihoz. Ehhez tartozott, hogy napi

⁴ Csukskovits Enikő: *A világi papság*, Rubicon, 1998/9-10, 63.o.

rendszerességgel közös imára gyűltek össze, ilyenkor szabályzatukból is felolvastak emlékeztetőül egy-egy fejezetet, latinul *capitulumot*. Ezért a kanonokok közösségét, testületét *káptalannak* nevezték. A püspöki székesegyházak papi testületét *székeskáptalannak* hívták. A káptalan elöljárója a *prépost* (praepositus). A pecsét, a levéltár és a templom értékei fölött vigyázó káptalani tag az örkanonok (custos), a testület jegyzője az olvasó-kanonok (lector), a kórus vezetője az éneklő-kanonok (cantor), a fiatalok tanítója a mesterkanonok (magister).⁵ A nem püspöki székhelyen működő káptalanokat *társaskáptalannak* hívták.

Az alsópapság

Az alsópapság körébe tartozóknak sorolhatók a *plébánosok*. „A XIV. században kezdődött az a folyamat, amely odáig vezetett, hogy a lelkipásztori teendőket a plébános a *káplánjaira* bízta, parókiáját pedig pusztán javadalomnak tekintette és élvezte anyagi előnyeit. Sokszor fel sem volt szentelve, parókiáját a legtöbbször nem is látta. Kialakult a plébániához kötődő klerikusoknak két csoportja: az eredeti hivatásuktól visszavonuló vagyonosok tartoztak az egyikbe, és a szerény körülmények között élő helyettesek a másikba.”⁶

Az alsópapság körébe soroljuk még az *oltárosokat*. Az oltároknál végeztek misézést, valamint imákat mondtak javadalmazás ellenében az oltárt alapító, és a rokonai üdvössége érdekében. Szintén az alsópapság részét képezték a *prebendáriusok*, akik a káptalan alkalmazásában álltak, és a székesegyház kórusában énekeltek.

Szerzetesség

A szerzetesrendek nem tartoztak az egyházi hierarchiába. A szerzetesrendek közös vonása a szegénység, az engedelmesség és a tisztaság fogadalma által jellemezhető életmód folytatása. A szerzetesrendeknek alapvetően két csoportja különböztethető meg. Az egyik csoport a monasztikus rendeké, melynek a vezetőjét apátnak nevezték. Ebbe a csoportba sorolhatóak a bencések, a ciszterciek és a premonstreiek. A szerzetesrendek másik csoportjába tartoznak a koldulórendek, melyek elsősorban városokban fejtették ki tevékenységüket, ide sorolhatóak a dominikánusok és a ferencesek. A koldulórendek élén a tartományfőnök állt. A kifejezetten magyar alapítású pálos rend pedig a remeterendek csoportjába sorolható.

A pálos rend

Özséb esztergomi kanonok „1246-ban mondott le kanonoki javadalmáról és két barátjával a Pilis rengetegében élő remeték közé vonult. Társait rendbe szervezte és számukra Pilisszentkereszten kolostort épített 1250-ben. 1256-ban az esztergomi zsinaton már mint Remete Szent Pál szerzetének provinciálisa volt jelen. Majd Rómába ment, hogy rendjének pápai elismerést szerezzen, amit Aquinói Szent Tamás közbenjárására meg is nyert 1262-ben. A pálosok rendjének virágzása a XIV. században bontakozik ki, amikor a remeteélettel felhagyva, bekapcsolódnak a lelkipásztori munkába. [...] A pápáktól később is jelentős kedvezményeket kaptak, az 1417. évi határozat pedig, amely kimondta, hogy generálisát mindig Magyarországon kell megválasztani, a magyar jellegét biztosította. [...] Az 1327-ben megtartott vizitáció kilencszáz rendtagot talált Magyarországon, ami százötven év alatt

⁵ Dienes Dénes: *A kereszténység Magyarországon 1526 előtt*, Sárospatak, 2001, 72.o.

⁶ Dienes Dénes: i.m. 75-76.o.

háromezerre szaporodott. A XV. század második felében már több mint száz kolostoruk volt hazánkban.”⁷

Oktatás

Az oktatás a középkorban főleg a kolostori és káptalani iskolákban folyt. Ezekben az iskolákban alapvetően latin olvasást, írást, valamint éneklést tanítottak. Mindezt olyan mértékben kellett elsajátítani a diákoknak, ami elegendő volt ahhoz, hogy a templomi szolgálatokban részt tudjanak venni.

Magasabb szinten a *septem artes liberales* azaz a hét szabad művészet oktatása folyt. Alsóbb fokon a *trivium* (grammatika, retorika, dialektika), felsőbb fokon a *quadrivium* (arithmetika, musika, geometria, asztronómia) tárgyait tanították.

Grammatikán belül tanítottak részletes latin nyelvtant, helyesírást. A retorika keretén belül a diktámen oktatása folyt. Ennek keretében oklevelek, adománylevelek és egyéb okmányok szerkesztését lehetett elsajátítani iratminták segítségével. Dialektika oktatása során egy konkrét tárgy vagy fogalom meghatározás mellett vagy ellen kellett érveket felhozni.

A számtanon belül a computus kapott kiemelt hangsúlyt, mely az egyházi ünnepek kiszámítására vonatkozó ismereteket tartalmazta. A naptár készítéséhez asztronómiai ismereteket is felhasználtak.

Hiteles helyek

A világiak egyházi testületekhez fordultak, amikor hiteles okirat szerkesztése vált számukra szükségessé. Az okiratok felhasználásának jelentős akadálya volt, hogy nem mindenki tudott olvasni. Ezért kellett egy jel, amelyet mindenki ismer, és elfogad hitelességi jegynek. Amennyiben ez a jel szerepel egy okiraton, akkor mindenki számára elfogadott volt, hogy az adott okirat a szóban forgó tartalommal készült el. Az egyházi testületek ezért különböző pecsétet kezdtek használni. A pecsétet egy idő után hamisították. 1352-ben ezért I. (Nagy) Lajos valamennyi pecsétet bevonja és leltárba veszi. A pecsétet azonban nem akarták beszolgáltatni. Elrendelték ezért, hogy a leltárba nem vett pecsétet érvénytelennek számítanak. Erre tekintettel a pecsétet leadják. A király azonban nem mindet veszi leltárba és a leltárba nem vett pecsétet nem adja ki. Ettől kezdve csak az használható okiratok készítéséhez pecsétet, akinek ezt a jogot a király megadta. Ilyen helyek voltak a káptalanok és a nagyobb konventek. E testületek lettek jogosultak hiteles okiratok kiállítására. Ezeket a helyeket nevezték *hiteles helyeknek* (loca credibilia). A hiteles helyek voltak kizárólagosan feljogosítva közhitelű okiratok kiállításának a jogával. A hiteles helyek illetékessége többnyire egy vármegyére terjedt ki. Egy vármegyében egy hiteles hely működhetett. Voltak azonban országos illetékességű hiteles helyek: székesfehérvári székeskáptalan, a székesfehérvári johannita konvent, a budai társaskáptalan és a boszniai társaskáptalan.

⁷ Dienes Dénes: i.m. 51.o.

Istenítéletek

A középkor folyamán elterjedt módszerként alkalmazták a bűnösség vagy ártatlanság bizonyítására az istenítéleteket. Ennek két legelterjedtebb formája volt a tüzes vaspróba és a vízpróbák. A tüzes vaspróba keretében egy felforrósított vasdarabot kellett vinni néhány lépésen keresztül. A sérült kezét bekötözték, majd három nap múlva a kötést kibontották, ha ilyenkor a seb már gyógyulásnak indult a vádlottat ártatlannak nyilvánították. A vízpróba esetén forró vízből kellett valamilyen tárgyat kiemelni, vagy pedig a vádlottat összekötözték és vízbe dobták. Ha elmerült ártatlan volt, ha víz felszínén maradt bűnösnek nyilvánították, mivel a középkori hiedelem szerint a boszorkányok elveszítik természetes testsúlyukat.